

בשבחה של המבוכה

סמדר בן אשר, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

מבוכה (embarrassment) היא תחושת בלבול והיסוס והיא מאופיינת בתחושת טרדה ואי-נוחות. תחושה זו עולה בדרך כלל בעקבות מצב בלתי צפוי שבו הפרט מתקשה להתמצא במצב שהיה מוכר לו. הנטייה הטבעית היא לנסות למהר ולסלק את הרגשת המבוכה, כדי לחזור לסדר פנימי שבו אנחנו מוצאים את דרכנו בעזרת תסריטים חברתיים קבועים המהווים מפת פעולה מוכרת.

המבוכה מתרחשת תמיד בהקשר חברתי, משום שהיא קשורה להגדרת הגבולות בהתאם לנורמות המקובלות בכל חברה ותרבות לגבי האופן בו מתנהלים קשרים חברתיים. כאשר נפרצים גבולות אלו, עולה המבוכה. לפתע עומד האדם במצב של אי ידיעה לגבי דרך ההתנהגות וההתנהלות האישית המתאימה או "הנכונה" בתוך סיטואציה חברתית, כאשר המצב המוכר מעומת עם מצב חדש.

כל חוקר היוצא מטווח אזור הנוחות המוכר, חושף את עצמו למצב שלמבוכה. מכיוון שמטרת החוקר היא מפגש עם הזר, הבלתי מוכר, תחושת המבוכה מתחברת לסקרנות, לעניין ולרצון להבין את מה שנגלה לפתע לפניו. החוקר הולך בג'ונגל של הבלתי נודע, שהמבוכה היא חלק מתנאי השטח, מהאתגר ומהסיפוק שמביא עמו הגילוי של מה שנסתר קודם מהעין. האם נוכל לחוש בסקרנות החוקר ובחווית הגילוי החדש גם אצלנו בתוך המערכת החינוכית של ההכשרה להוראה? הנראה במבוכה הזדמנות שבמקום להדוף אותה היא מזמנת אפשרות לשהות בתוכה ולהאמין בדרך החדשה שהיא מציעה. נראה שלשם כך עלינו להיות מוכנים לצאת למסע אחר כפי שידגים האירוע הבא:

הצפירה שפילחה את חדר הלימוד בשעה היעודה ביום השואה הייתה אירוע צפוי. שתי דקות של עמידה בדומיה טבעיים בזיכרון ימי ילדותנו ובגרותנו כטקס המאחד אותנו בזיכרון אנושי ולאומי ובמחויבות האישית והחברתית. בתכנון השיעור של אותו יום התלבט המרצה כיצד ישולבו תכני הלימוד של היום בזיכרון רצח עם, גזענות ומלחמה שבה עולם שלם התרסק במערבולת של הרס ואימה. כשנשמעה הצפירה קמו כולם פרט ליסמין. יסמין, צעירה ערביה מהצפון, פעילה חברתית, סטודנטית טובה ומעורבת בצוותי לימוד משותפים שכללו ערבים ויהודים תוך כבוד הדדי ולמידה פורייה. כשהסתיימה הצפירה השתררה בחדר מבוכה ואחריה עלה גם כעס גדול. אפשר היה לחתוך את האוויר בסכין ואפשר היה שהסכין יפגע גם בכל אחת משתי קבוצות הסטודנטים שניצבו זו מול זו: היהודים והערבים. אולם, זה יכול היה להיות גם רגע מכוון בקבוצה: רגע המצביע על פערי התבוננות, הבדלים בתפיסות עולם, אמונות ועמדות אישיות, רגע של היכרות הדדית, של חצית קווי המוכר וקבלת קיומו של כאב עמוק שיש בו גם עיוורון וטעויות.

שנה אחר שנה בימים שאחרי פסח ולפני יום העצמאות אנחנו עוצרים למשך יממה וזוכרים ומספרים על האיומה שבמלחמת,

על השמדת עמים, על שואת העם היהודי. בחברה בה גדלנו איש מאתנו לא שאל את עצמו "האם". לפעמים עקב נסיבות סביבתיות אנחנו שואלים את עצמנו "כיצד". כך למשל כאשר מגיעה שעת הצפירה ואנחנו נוסעים ברכב נשאל את עצמנו איך נדע את שעת הצפירה (ונדליק רדיו) או היכן נעצור (ניסע בצד ימין הקרוב לשוליים). לפעמים שאלנו "מאיזה גיל" ותמיד עמדנו והבטנו באחרים. זיכרון השואה איננו תחום בגבולות המדינה, ועמים רבים מקדישים לו חלק בלימודי ההיסטוריה או הזיכרון הלאומי, אבל הצפירה והעמידה דום נקבעו על ידי הכנסת בישראל בחוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה, תשי"ט-1959. סעיף 2 לחוק קובע את אופיו של יום הזיכרון בדומייה של שתי דקות בהן תשבות כל עבודה ותפיסק כל תנועה בדרכים וכן בקיומן של אזכרות וטקסים במוסדות החינוך.

יסמין הצעירה הערבייה חיה במדינת ישראל אבל זהותה הקבוצתית והחברתית מפולגת בין הזהות הפלסטינאית לזו הישראלית. עבור שאר חברי הקבוצה הזהות היהודית והישראלית מהווה מקשה אחת ולכן העמידה בצפירת יום השואה היא חלק מסמלי ומסמני הזהות היהודית. כאשר נשארה יסמין לשבת היא הודיעה בפומבי על כך כי היא אינה מקבלת על עצמה זהות זו. לו הייתה יסמין נמנעת מלעמוד בעת צפירת יום הזיכרון לחללי צ.ה.ל. הייתה ההתרסה שלה ברורה יותר על רקע העימות הקיים בסכסוך היהודי ערבי. במעשה זה הייתה יסמין מערערת על ייצוגי הזהות של המדינה הלאומית ולכן הוא היה מובן ואולי אפילו צפוי במידת מה. לו היא הייתה עומדת בצפירה אך מביעה דעה המערערת על הצורך או החובה לעמוד, היא הייתה נותנת ביטוי לקיומה של ההתנגדות לטקס ומנמקת אותו, אך עושה זאת ללא פרובוקציה. בחירתה שלא לעמוד בצפירה מביאה במבוכה את הסטודנטים, את המרצה וסביר להניח שגם את עצמה.

אנסה להדגים, בדרך אחת מיני רבות, כיצד ניתן מתוך המבוכה המתעוררת לצאת לחקר הבלתי מוכר. כך למשל אפשר לחזור לשירו של שלונסקי "נדר" והפעם במבט רחב, אוניברסלי מעבר לשואת היהודים במלחמת העולם השנייה:

*"על דעת עיניי שראו את השכול / ועמסו זעקות על לבי
השחוח /*

*על דעת רחמי שהורוני למחול / עד באו ימים שאיימו
מלסלוח /*

*נדרתי הנדר: לזכור את הכול / לזכור - ודבר לא לשכוח."
(שלונסקי, נדר)*

קריאה משותפת בשיר והבנתו דרך פריזמת ההתבוננות של כל אחד מהמשתתפים יכולה לאפשר הבנה עומקה של המחאה כנגד פגיעה בכל עם באשר הוא. ניתן לפתח שיח על תפקידו של הזיכרון הלאומי בעיצוב חיי העם ותרבותו, בנדרים האישיים והחברתיים שאנחנו לוקחים על עצמנו כדי ליצור עולם טוב

יותר, אנושי יותר. מהדיון הכולל ניתן לשוב אל הנוכחים ולא לברוח מעימות ובירור השאלות: מחאה- על מה? פרובוקציה- מדוע? הודעת מובחנות מהקבוצה - דווקא במכללה בקבוצת הסטודנטים העמיתים? נכון, איננו יודעים את התשובות אבל ייתכן שגם יסמין אינה יודעת אותן. אם נעצור ונשהה במבוכה שלנו ואולי גם שלה, נוכל לדון במשותף במצוקה, במרכיבי הרגש, בביטויי הזהות ובמקום ובזמן שבהם ניתן להביאם לידי פעולה כקוד ברור המגדיר זהויות סבוכות של יחסים בין קבוצות. והרי כמעט שחיכנו להזדמנות כזו: בזמן אמת, בפדגוגיה בעלת רגישות תרבותית, בפיתוח דיאלוג שוויוני, בצורך במובחנות, בנכונות להכיר בפגיעות האחר.

על שבחה של המבוכה החינוכית והבין אישית, יש להוסיף ללמוד ולאפשר לכולנו להתנסות בשהייה בה. במקום למהר לסלקה נכיר בערכה החינוכי הפדגוגי ובעיקר בתרומתה הסגולית בפיתוחה ובצמיחתה של יכולת ההכלה והסובלנות של כל אחד מאתנו.

מקורות:

שלונסקי, א' (1943) "נדר" עיתון "הארץ" 30 באפריל, 1943
וגם: שלונסקי, א' (תשס"ב) נדר שישה סדרי שירה - כל שירי א.
שלונסקי. כרך ד', "על מלאכת", ספריית פועלים, עמוד 84

מרום, ד'. מילר, מ' (2008) שיח מלב המבוכה, קולות והדים ממפגש בין-תרבותי בבית ספר שבח? מופת, קרן מנדל, כתר, ירושלים.